

Nimet muistomerkeissä

Johanna Virkkula

Kiveen on hakattu nimiä kautta aikain. Vallanpitäjien kunniaksi ja muistoksi on pystytetty muistokiviä ja laattoja, ja mattimeikäläiset ovat saaneet hautakiviä nimineen. Uusi aika alkoi Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen: julkisten, yhteisten ja kansallisten muistomerkkien pystyttäminen tuhansille tässä sodassa menehtyneille yleistyi. Näistä muistomerkeistä tuli keino rakentaa kansallista kertomusta kunnioittamalla mahtavin muistokivin kansakunnan puolesta uhrautuneita.

Toisen maailmansodan jälkeen myös sosialistisessa Jugoslaviassa kansallista muistokulttuuria edistettiin jo hyväksi todetuin tavoin: sodan tärkeimmille tapahtumille ja tekijöille pystytettiin muistomerkkejä. Bosnia-Hertsegovinan alueella merkittävimiksi toisen maailmansodan muistomerkeiksi ovat nousseet Sarajevon keskustan Ikuinen tuli (*Vječna vatra*, 1946) ja Mostarin partisaanihautausmaa (*Partizansko groblje u Mostaru*, 1965). Amra Čuston kaupungin kollektiivista muistia käsittelevän artikkelin mukaan sosialistisen Jugoslavian muistomerkkivalikoimassa oli muistopystejä, muistolaattoja, muistolähteitä, muisto-ossuaareja¹ ja muistokomplekseja. Erityisesti veistoksellisista suurmonumenteista on nyt niiden sosialismin jälkeisen rapistumisen myötä tullut eräänlainen kultti-ilmiö.

Kaikissa sosialismin aikaisissa muistomerkeissä ei ole nimiä, vaan ne saattavat olla saattomia tai niissä on muita muistotekstejä, usein sosialistisen Jugoslavian johtajan Josip Brozin eli Titon lauseita. Vuonna 1981 Sarajevoon saatiin kuitenkin avattua pitkään toivottu Vracan muistomerkkipuisto, ja sen monumentteihin kuului kolme nimikokoelmaa – kaksi suurta sekä yksi pienempi (kuva 1).

Nimikokoelmien lisäksi muistomerkkipuistossa oli kiitollisuudenosoitukset Sarajevon merkityksellisille partisaaniryksiköille, Alija Kučukalićin osin tuhottu teos Naistaistelijalle (*Ženi borcu*; teosta on myös kutsuttu Mestauspaikaksi, *Stratište*), kaksi muistomerkkiä, joissa Tito lausuu kiitoksia taistelijoille ja armeijalle, pyramidin muotoinen ikuinen tuli vesielementteineen sekä puiston kasvillisuutta. Muistomerkkipuiston suunnittelivat taiteilija Alija Kučukalićin lisäksi arkkitehti Vladimir Dobrović ja maisemasuunnittelija Aleksandar Maltarić. Puisto suunniteltiin suurien tapahtumien varten, joten muistomerkkipuiston kulkureitit ja pysäköintijärjestelyt ovat suurille vierailijamäärille sopivia.

Kuva 1: Ilmakuvassa kirjasta Spomen park Vraca näkyy keskiosa muistomerkkipuistoa. Oikealla alhaalla on pyramidinmuotoinen ikuinen tuli vesielementteineen, siitä ylöspäin kulkevien portaiden molemmiin puolin on kivipaaseihin kaiverretut 2013 taistelijan nimet. Portaiden yllä on 26 kansallissankarin kuutionmuotoinen muistomerkki – kansallissankareiden nimet on kaiverrettu muistomerkkin ympyränmuotoiseen perustaan. Ylhäällä vasemmalla näkyy Vracan linnake, jonka sisäseinillä oli 9091 uhrin nimeä. Muistomerkkipuisto jatkuu kuvan ulkopuolelle sekä ylös- että alaspäin, linnakkeen taakse ja ikuisesta tulesta kaarevasti alavasemmalle.

Vracan historiasta

Vraca sijaitsee Trebević-vuoren rinteellä, Sarajevon keskustan laitamilla. Paikalla on Itävalta-Unkarin aikainen puolustuslinnake. Sen sotilaallinen käyttö jäi aikanaan vähäiseksi, mutta pihalta on selkeänä päivänä hienot näköalat Sarajevoon. Toisen maailmansodan riehussa Sarajevo kuului kolmannen valtakunnan liittolaisen, Itsenäisen Kroatian alaisuuteen. Tuolloin Vracan linnaketta käytettiin vankilana ja teloituspaikkana. Sosialistisessa Sarajevossa etsittiin pitkään tapoja kunnioittaa toisen maailmansodan uhreja. Lopulta kansalaiskeräyksen jälkeen valtio avasi 1981 Vracaan muistomerkkipuiston, josta tuli yhden vuosikymmenen ajaksi suurten muisteloiden arena ja näköalansa takia suosittu retkikohde.

Vuosina 1992–1995 Sarajevon miehittäjät käyttivät Vracan näköalapaikkoja alla siintävän kaupungin hallitsemiseen, ja muistomerkkipuisto vaurioitui pahoin raskaiden sotatoimien ja niitä seuranneiden tihutöiden takia. Daytonin rauhansopimuksen mukainen Bosnia-Hertse-

govinan kahden entiteetin välinen raja jakaa muistomerkkipuiston suurempaan Federaation osaan ja pienempään Serbitasavallan osaan. Puistosta on raivattu miinat, mutta sitä ei ole kokonaisuudessaan kunnostettu miehityksen jälkeen – vasta viime vuosina vapaaehtoiset ovat siivonneet ja siistineet muistomerkkiä.

Muistomerkkipuisto on yksi niistä paikoista, jonne Sarajevon kaupungin edustajat laskevat seppeleitä merkkipäivinä kolme kertaa vuodessa: Sarajevon kaupungin päivänä, Bosnia-Hertsegovinan itsenäisyyspäivänä, jota on vietetty vuodesta 1993, sekä Bosnia-Hertsegovinan valtion perustamispäivänä, joka juontaa juurensa toisen maailmansodan aikaan.

Vracan muistomerkkipuiston nimet

Vracan muistopuistossa henkilönnimiä löytyy kolmesta teoksesta. Keskellä puistoa on Sarajevon keskustan Isosta puistosta siirretty muistomerkki Sarajevon menehtyneille kansallissankareille (*Obilježje poginulim narodnim herojima Sarajeva*). Siinä on 26:n keskeisen Sarajevossa toimineen partisaanin ja sankarin nimet. Toinen muistomerkki on Vallankumousmuseon (nyk. Historiallinen museo)² laatima näyttely toisen maailmansodan tapahtumista linnakkeessa, kaupungissa ja Jugoslaviassa, ja siihen kuuluvat kohokirjaimin linnakkeen seiiniin kiinnitetyt Sarajevon ja lähialueiden uhrien 9091 nimeä. Kolmantena ovat kivisiin muureihin kaiverretut Sarajevoa puolustaneiden 2013 nimeä.

Daniel Sherman esittää artikkelissaan ”Bodies and Names” (*The American Historical Review*, 2/1998), että pitkät nimelistat ovat moderni tapa muistaa tapahtumia. Ensimmäisen maailmansodan muistomerkkien nimimassat kertovat hänen tulkinnassaan sodan vakavuudesta, sodan menetysten moninaisuudesta. Muistomerkkien tavoitteena on Shermanin mielestä osoittaa kansakunnan uhrauksen valtavaa mittakaavaa, mutta samalla koskettaa yksittäistä muistomerkkin kokijaa antamalla uhraukselle ja koko kansakunnan historialle paikallisia ja henkilökohtaisia merkityksiä. Tässä nimet ovat oivallinen keino: muistomerkkiä lukiessamme tiedämme, että jokainen nimi edustaa menehtynyttä. Löydämme omamme kaltaisia nimiä, tuttuja, ehkä jopa perheenjäseniä, ja suremme koko sodan järjettömyyttä nähdessämme nimien määrän.

Vracan muistomerkkipuiston nimilistoista en ole löytänyt mitään tietoa. Siihen ei liity protesteja vääristä tai puuttuvista nimistä. Niitä löytyy sen sijaan Shermanin kuvaamista Ranskaan pystytetyistä muistomerkeistä. Sarajevon muistomerkkien osalta taas Amra Čusto on kuvannut, kuinka toisen maailmansodan muisto oli hälvemässä 1970-luvun puolessavälissä, ja kuinka elävää muistokulttuuria haluttiin edistää. Siksi 1981 rakennettiin Vracan muistomerkkipuisto – monumentaalinen paikka, joka opettaa uusille sukupolville, miten partisaanit pelastivat Jugoslavian. Čusto ei käsittele juuri nimimuistomerkkejä Vracassa erityisesti. Samoin Vracan muistomerkkikomission muistokirjassa vuodelta 1985 esitellään monia kertomuksia toisen maailmansodan kauhuista ja tapahtumista Sarajevossa ja Jugoslaviassa, mutta siinäkään ei keskustella nimistä muistomerkeissä.

Bosnia-Hertsegovina nosti Vracan muistomerkkipuiston kansallisten muistomerkkien listalle vuonna 2005, ja tämän päätöksen dokumentaatiossa todetaan, että uhrien listalla on 1 100 lasta, 7 092 juutalaista, 1 427 serbiä, 412 muslimia, 106 kroaattia ja 55 muuta. Samassa dokumentaatiossa todetaan, että 2013 taistelijan joukossa oli 755 fasismin vastarintaliikkeen jäsentä juuri Sarajevosta ja koko taistelijalistassa oli 878 serbiä, 565 muslimia, 335 juutalaista, 209 kroaattia sekä 70 muuta. Nämä kansallisuusmäärät on dokumentaatioon saatu Džemil Šaracilta, joka oli tunnettu toisen maailmansodan partisaaniveteraani. Luvut eivät taida olla

tarkkoja – yhteenlaskutoimitus jo kertoo, että jossain on heittoa, koska yleensä tällaisissa laskelmissa kukaan ei kuulu kahteen kategoriaan. Suuruusluokat näyttäisivät kuitenkin oikeilta.

Nimistä muistomerkeissä keskustellaan

Toisen Sarajevossa sijaitsevan muistomerkin kohdalla saattaa törmätä keskusteluun nimien oikeudesta paikkaan muistomerkeissä. Piiritetyn Sarajevon surmatuille lapsille 1992–1995 pystytetyn muistomerkin (*Spomen-obilježje ubijenog djeci opkoljenog Sarajeva 1992–1995*) keskustan isossa puistossa rahoittivat kantoni, kaupunki ja kunnat vuonna 2009. Muistomerkiin ei ensin sisällynyt menehtyneiden lasten nimiä, mutta omaisjärjestön vaatimuksesta sen oheen liitettiin seitsemän teräksistä pyörivää pylvästä, joihin on kaiverrettu 521 menehtyneen lapsen nimet. Nimet ovat muodossa ”sukunimi, isän etunimi suluissa, etunimi”. Tämä on tyypillistä nimilistoille ja esimerkiksi koulun oppilasluetteloissa käytetty nimikaava noudattaa samaa mallia (kuva 2). Lisäksi pylväissä on lasten synnyin- sekä kuolinvuodet. Kaikessa kauheudessaan muistomerkki on kaunis: vesi virtaa pronssiin valettujen pienten jalanjalkien päällä ja vedestä nousee merenvihreä, lasinen halkaistu hiekkatornin kaltainen torni.

Muistomerkin lisäosan nimet kuuluvat omaisjärjestön mukaan niille lapsille, joiden menehtymisestä piirityksen aikana on riittävä dokumentaatio – varovaisten arvioiden mukaan lasketaan, että alaikäisiä olisi piirityksen aikana menehtynyt vielä noin 150. Omaisjärjestö puolestaan on ilmoittanut, että heillä on tiedossaan noin 500 lapsen nimet ”ilman riittävää dokumentaatiota”. Niitä ei ole sisällytetty lisäosaan.

Sarajevossa piirityksen aikana menehtyneitten lasten muistomerkki eroaa kuitenkin Vracan muistomerkeistä olennaisesti. Surmansa saaneiden lasten vanhemmat, sisarukset ja muut läheiset muistivat menehtyneen lapsen monumentin pystyttämisen aikaan – ja muistavat vieläkin. Vracan muistomerkeissä kunnioitettuja muistaneet olivat paljolti ikäihmisiä

Kuva 2: Uhrien muistomerkin yksityiskohta, kirjasta *Spomen Park Vraca*. Uhrin mainitaan sukunimen mukaan aakkosjärjestyksestä, ja heistä kerrotaan sukunimi, isän etunimen alkukirjain, etunimi ja ikä. Maaliskuussa 2018 en löytänyt yhtäkään säilynyttä kirjainta tästä muistomerkistä.

jo muistomerkkipuiston perustamisen aikoihin. Nyt 35 vuotta myöhemmin tilanne on tietenkin se, ettei toisessa maailmansodassa menehtyneitä enää kovin moni henkilökohtaisesti muista. Aikakin on toinen: Vracan avaamisvuoden 1981 jälkeen on tapahtunut muutoksia niin poliittisessa järjestelmässä kuin maailmanlaajuisessa keskustelussa esimerkiksi lasten oikeuksista. Bosnian sodassa surmansa saaneitten ja kadonneiden nimilistoista on keskusteltu laajemminkin Bosnia-Hertsegovinassa.

Piiritetyssä Sarajevossa menehtyneitten lasten muistomerkin lisäksi Sarajevossa on lukemattomia muitakin muistomerkkejä, joilla kunnioitetaan piirityksen aikana surmansa saaneita eri tavoin, Sarajevon ruusuista muistoplakeetteihin katujen varsilla. Joidenkin arvioiden mukaan 1990-luvun sodat entisen Jugoslavian alueella ovat johtaneet muistomerkkien määrän räjähdysmäiseen kasvuun. Julkinen muistaminen on ajassamme ilmeisen tärkeää. Monissa näistä muistomerkeistä on paikalla menehtyneen tai paikassa asuneen muualla menehtyneen nimi. Menehtyneen henkilön nimen kaivertaminen kiveen merkitsee, että hän on ollut olemassa.

Nimet ilman kontekstia

Vracan nimiä sisältäneistä muistomerkeistä suurimman tuhon ovat kohdanneet linnoituksen sisäseinille kiinnitetyt 9091 Sarajevon ja lähialueiden uhrien nimeä. Robert Donia mainitsee kirjassaan *Sarajevo: biografija grada* (2006), että pikkupojat pelasivat dominoa nimistä irrotetuilla kirjaimilla. Ahmed Burić puolestaan kertoo artikkelissaan ”Ei se ole meidän, se on Titon” (”Nije to naše, to je Titino”), että pikkupojat keräsivät tuhoutuneen muistomerkin maassa lojuvista kirjaimista rauhanturvaajille näiden nimien kirjaimia ja möivät ne matkamuistoina. Näille pikkupojille kirjaimet eivät selvästikään olleet osa mitään tärkeämpää kokonaisuutta. He eivät osanneet kunnioittaa toisen maailmansodan aikaisia Sarajevon uhreja, ja ehkä heille koko Sarajevo on ollut kovin abstrakti käsite – puhumattakaan lähes viidenkymmenen vuoden takaisen sodan merkityksestä kansalliselle myytille valtiossa, jonka hajoamisen he ovat tunteneet ihollaan.

Kuva 3: Kuva yhdestä linnakkeen seinästä, joihin uhrien 9091 nimeä oli kiinnitetty. Nyt seinillä on uudet nimet ja viestit – esim. oikealla mustalla tussilla kirjoitettu *Tata, volim te* (Isä, rakastan sinua). Valokuva on otettu maaliskuussa 2018. Johanna Virkkula.

Nimi ei merkitse mitään, nimi on vain nimi, nimeä ei edes välttämättä tunnista nimeksi, ellei siitä tiedä jotain. Eikä nimi muistomerkissä eroa tässä muista nimistä – nimi kirjoitettuna on joukko kirjaimia, ja kirjaimista voi vaikka muodostaa nimiä.

Muistomerkkipuiston tämänhetkinen rappiotila kutsuu osallistumaan tilan muokkaamiseen, epävirallisesti. Muistopuistosta löytyykin merkkejä siellä käyneistä mahtavista sieniaiheisista taideteoksista lukukelvottomiin tussitöhyihin. Ehkä vain minulle tuli yllätyksenä, että osa näistä sisältää nimiä: Aldin, Sara, Ivan, Nino, Mia, Nejra, Denis, Igor... Nimiä on lukematon määrä. Yhden paikannimenkin löysin, läheisen kaupunginosan Dobrinjan. Puistoon on dokumentoitu myös sydämin ympyröityjä rakkausviestejä: ”Ti i ja, možda opet nekada” (sinä ja minä, ehkä joskus uudestaan), jalkapalloon liittyviä viestejä, kuten vuosiluku 1921, joka on jalkapallokubi Željezničarin perustamisvuosi, ja monia viestejä, joita en osaa tulkita (kuva 3).

Vaikka Vracan muistomerkkipuisto löytyy kansallisten muistomerkkien ja Sarajevon kaupungin vuosittaisten muistohetkien listalta, rahaa sen kunnostamiseen ei löydy – ainakaan tarpeeksi. Muistomerkkipuisto on niin iso kompleksi, että miinojen raivaaminenkin toteutettiin useassa osassa. Piirityksen aikaiset tuhot ovat vielä paljolti korjaamatta, eivätkä piiritystä seuranneet 25 vuotta ole olleet puistolle lempeitä. Puistoa on kunnostettu kansainväliselläkin rahoituksella, mutta suurimmalta osin nykyisestä puolisiivistä kunnosta on kiitettävä vapaaehtoisia, jotka vastaavat esimerkiksi partisaanijärjestöjen ja Historiallisen museon talkookutsuihin.

Bosnia-Hertsegovinassa on toki monta muutakin kohdetta, joihin tarvitaan kiireellisesti rahaa. Koulutussektori kokonaisuudessaan, julkinen terveydenhuolto ja vaikka julkinen liikenne tulevat mieleen akuutteina rahareikkinä, eikä ole realistista ajatella, että muistomerkkipuiston entisöimistä tai entiseen loistoon palauttamista rahoitettaisiin pian.

On myös selvää, ettei päätöksentekoa puiston kunnostamisesta tai muustakaan helpota sen sijaitseminen kahden entiteetin rajalla – pienempi osa Serbitasavallan puolella, valtaosa Federaatiassa.

Kiistanalainen nimi

Vracan muistomerkkipuistoon vievän tien varteen Serbitasavallan puolelle nostettiin toukokuussa 2014 uusi muistolaatta Ratko Mladićin tällä paikalla vuonna 1992 pitämän katselmuksen muistoksi. Reaktiot olivat vaihtelevia. Mladić oli pidätetty 2011 ja hän sai kuusi vuotta myöhemmin vihdoin tuomionsa Haagin sotarikostuomioistuimessa. Monien mielestä hänen kunniaksensa ei olisi pitänyt läntätä laatan laattaa mihinkään. Itäisen Sarajevon, eli Serbitasavallan puolen virkamiehet ja muistolaatan rahoittanut veteraanijärjestö puolestaan painottivat, ettei muistolaatta ollut Mladićin kunniaksi nostettu, vaan sillä kunnoitettiin tapahtumaa, jossa kaksi vapaaehtoisten pataljoonaa kohotti taisteluhenkensä. Yön pimeinä tunteina muistolaatta sotkettiin tervalla ja puhdistettiin myöhemmin julkisin varoin. Vastalauseista huolimatta muistolaatta on jäänyt paikalleen. Itä-Sarajevon hallinto on sen hyväksynyt, samankaltaisia muistolaattoja on monia eri puolilla Bosnia-Hertsegovinaa, ja oikeastaan vain läheisyys suureen muistomerkkipuistoon erottaa kyseisen muistolaatan muista vastaavista tapauksista.

Richard Carltonin ja Helen Walasekin kirjassa *Topography of Destruction: Post-conflict Fieldwork Assessing the Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina* (2015) lainataan miestä, joka ahdistuneena toteaa tuhotusta Aladžan moskeijasta: mitä jos sitä ei jälleenrakenneta, silloinhan lapset uskovat, jos joku sanoo, ettei sitä koskaan ole ollut. Jos tänään kulkee

Vracan ympäristössä, näkee Mladićin nimen, muttei toisen maailmansodan uhrien nimiä. Nimillä muistomerkeissä muokataan ennen kaikkea muitten mielikuvia todellisuudesta, eli siitä todellisuudesta joka meidän näkökulmastamme on totta.

Vraca tänään

Jos 1970-luvulla suretti se, ettei partisaanien uhrausta Jugoslavian vapauden puolesta osattu tarpeeksi kunnioittaa, nyt sanomalehdissä tehdään otsikoita siitä, etteivät nuoret ole koskaan kuulleetkaan Vracan muistomerkkipuistosta. Lehtijutuissa ei yleensä väitetä, etteivät nuoret olisi kuulleet toisesta maailmansodasta, vaan päivitellään nimenomaan unholaan jääneen Vracan muistomerkkipuiston kohtaloa. 1980-luvun suuri kollektiivinen kokemus oli ilmeisesti Vraca, koululaisille ainakin, mutta nykyään kollektiiviset kokemukset ovat muualla.

Vracan muistopuistoa käytettiin 1980-luvulla suuriin julkisiin muisteluihin. Kaikki kävivät Vracan muistomerkkipuistossa, ja Vraca oli myös suosittu retkikohde, johon mentiin kirkkaina päivinä katsomaan Sarajevoa ylhäältäpäin. Nykyään muistomerkkipuistossa käydään, kuten sanottua, harvoin merkkipäivinä laskemassa seppeleitä, mutta ennen kaikkea kävelyttämässä koiria. Todellisuudessa monet sarajevolaiset eivät ole käyneet siellä 1980-luvun jälkeen. On tavallaan ironista, että Vraca, joka perustettiin osana 1970-luvun diskurssia partisaanien uhrauksen riittämättömästä kunnioituksesta, on nyt painumassa unholaan. Poikkeuksena ovat vain yksittäiset jugomuistomerkkifanien piirit, joissa tosin taidetaan arvostaa eniten käyntejä kaikkein hurjimmassa kunnossa olevien muistomerkkien luona. Sarajevossa Vracaa suositumpia kohteita näissä yhteyksissä lienevät 1984 talviolympiaisten areenat – muun muassa heitteille jääneestä kelkkailuradasta on tehty kansainvälisiin julkaisuihin monia kuvauksellisia juttuja.

Historiallinen museo arvioi, että heidän dokumentaationsa perusteella Vracan muistomerkkipuiston monumentit pystyisi rekonstruoimaan. Osa muistomerkeistä on kokonaan tuhoutuneita, joten esimerkiksi 9091 uhrin nimeä olisi nyt koottava alusta saakka uusiksi. Osin vaurioituneita ovat kaksi muuta nimimuistomerkkiä: taistelijoiden parituhatta nimeä sisältävät muurit ja kansallisten sankarien muistomerkkiä pitäisi osin korjata, mutta myös puhdistaa, jotta kaikki nimet olisivat vielä luettavia. Sama koskee myös nimettömiä muistomerkkejä puistossa. Teoksesta Naistaistelijalle puuttuu toinen käsivarsi, Ikuinen tuli on täällä sammunut eikä vesi-installaatiossa ole vettä, ja näyttely toisen maailmansodan kauheuksista on poissa.

Muistomerkkien nimet

Miksi muistomerkeissä on nimiä? Viron satavuotisjuhlien kunniaksi pystytettiin Virossa asuneiden kommunismin uhrien muistomerkki, jossa on yli 20 000 nimeä. Kaja Kunnaksen *Helsingin Sanomissa* (20.8.2018) julkaistun jutun mukaan Viron hallitus haluaa tällä tavalla varmistaa, ettei heitä unohdeta. Vracan muistomerkkipuisto mielessä voimme todeta, ettei uhreja muisteta, ellei muistoa ylläpidetä. Muistomerkeistä pitää huolehtia ja niiden pitää sisältyä tapahtumiin ja muisteluihin. Ihmistä ei muisteta vain siten, että nimi näkyy kivessä – jonkun pitää myös lukea, jotta nimi tarkoittaisi jotain. Jos taas lukee nimen, muttei tiedä mitään ihmisestä, joka kantoi tätä nimeä – mitä silloin muistetaan? Jotain kansakunnan jäsenen abstraktiota? Valtion näkökulmasta kansakunnan abstrakti jäsen riittää muistojen kohteeksi, koska näistä abstrakteista jäsenistähän kansakunta rakentuu – ei niistä oikeista, monimutkaisista ihmisistä, jotka oikeasti maailmassa elävät.

Nimi muistomerkissä on samalla yksilön, perheen ja kansallisen myytin iätön muistomerkki. Yksilöllisen merkityksen nimi muistomerkissä saa erityisesti sen kautta, että muistomerkissä on oman sukulaisen tai tutun nimi, vaikkei muistomerkin nimenkantaja olisikaan muistomerkkiin kirjattu henkilö vaan hänen kaimansa. Muistomerkkiin ikuistetulla nimellä voi tietenkin olla sekä yksityinen että julkinen funktio: kansakunnan puolesta uhrautujakin on jonkun omainen ja läheinen.

Muistomerkin nimi on yksityinen ja julkinen, henkilökohtainen ja kansallinen. Vracan muistomerkkipuistossa nimi on joko sattumalta säilynyt, jos se on vielä luettavissa, tai moninkertaisesti unohdettu.

Viitteet

1 Hautausmaalla sijaitseva rakennus, jossa jäänteitä säilytetään näkyvillä.

2 Haluan kiittää Elma Hodžićia, Bosnia-Hertsegovinan Historiallisen museon kustosta, tiedoista ja avusta.

Lähteet

Albahari, Nisim; Altarac, Albert; Brčić, Rafael; Divčić, Marija; Džinić, Mehmed (1985), *Spomen park Vraca*. Sarajevo: Direkcija memorijalnog kompleksa i spomen obilježja „Vraca“ „Ivančiči“ i „Igman“.

Burić, Ahmed (1999), Nije to naše, to je Titino. – *Nezavisni magazin Dani* 6.8.1999.

Carlton, Richard and Walasek, Helen (2015), Topography of Destruction: Post-conflict Fieldwork Assessing the Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina. – *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Red. Helen Walasek. Ashgate, 155–184.

Čusto, Amra (2008), Kolektivna memorija grada. Vječna vatra i Spomen-park Vraca. – *Historijska traganja* 1, 101–123.

Donia, Robert (2006), *Sarajevo: biografija grada*. Sarajevo: Institut za historiju.

Sherman, Daniel J (1998), Bodies and Names. – *The American Historical Review* 103:2, 443–466.